

Anna Barbara Kisiel-Łowczyc

Rozwój handlu bałtyckiego w latach 90

International Journal of Management and Economics 11, 17-29

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna Barbara Kisiel-Łowczyk

Uniwersytet Gdański

ROZWÓJ HANDLU BAŁTYCKIEGO W LATACH 90.¹

Udział Europy w światowym handlu w latach 90. (por. tab. 1), mierzony procentowym udziałem w globalnym imporcie i eksporcie, był relatywnie wysoki. Stabilnie wysokiemu przyrostowi handlu w wartościach absolutnych towarzyszył jednak spadek udziałów względnych. Dynamika handlu malała szybciej po stronie eksportu (z 47% w r. 1992 do 40% w r. 1999) wolniej w imporcie (z 46% w r. 1992 do 42% w r. 1999).

W krajach bałtyckich statystyki dotyczące handlu w latach 90. wykazują relatywny spadek obrotów ze światem i zdecydowane przesunięcia strumieni handlu w kierunku wymiany między krajami kontynentu. Europa jest tym obszarem gospodarczym, w którym handel wewnątrzregionalny już w r. 1995 był najwyższy: stanowił 68,9% europejskiego handlu w eksporcie, co odpowiadało 31-procentowemu udziałowi w światowym eksporcie. Oba przytoczone wskaźniki ilustrują stopień zintegrowania największych partnerów handlowych w Europie oraz, pośrednio, zakres i stopień komplementarności struktur ich gospodarek.

Kraje regionu Morza Bałtyckiego (RMB) zajmują znaczącą pozycję w handlu światowym (por. tab. 1), mimo że w latach 90. ich udział w światowym eksporcie zmniejszył się nieznacznie z 17,3% w r. 1992 do 15% w r. 1999, a w imporcie z 15,4% w r. 1992 do 14,3% w r. 1999, przy zachowaniu dodatniego bilansu handlowego globalnie. Utrzymanie relatywnie wysokiego udziału w obrotach światowych w porównaniu z innymi regionami kraje RMB zawdzięczają nie tylko bardzo efektywnemu wykorzystaniu skoncentrowanych tu bogatych zasobów czynników produkcji, szczególnie w technologiach informatycznych, kształtujących rzeczywistość i systemową międzynarodową konkurencyjność gospodarek tych krajów.² Równoległe przechodzenie do gospodarek postindustrialnych (*new economy, knowledge economy*), wywołane dynamicznymi i kreatywnymi przekształceniami w międzynarodowym podziale pracy krajów Bałtyku Zachodniego w połączeniu z procesem transformacji systemowej przy szerokim otwieraniu na Zachód gospodarek krajów wschodniej części Morza Bałtyckiego dynamizuje wzajemne stosunki ekonomiczne.

Tabela 1. Handel europejski w latach 1992 –1999 (mld USD)

Rejon	Import (cif, mld USD)							
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1998
Świat	3 794	3 734	4 262	5 046	5 314	5 479	5 546	5 612
UE ^a	1 636	1 415	1 600	1 923	1 985	1 978	2 210	2 122
Udział krajów UE w światowym imporcie	43,1%	38%	37,5%	38,1%	37,3%	36,1%	40%	36,3%
EFTA ^b	89	81	92	111	112	108	135	138
RMB	590	491	573	694	705	735	622	802
Udział krajów RMB w światowym imporcie	15,4%	13,1%	13,4%	14%	13,3%	13,4%	11,2%	14,3%
Bałtyk Płn-Zach. ^c	538	442	507	611	615	613	503	709
Bałtyk Wsch. ^d	52	49	66	83	90	122	119	93
Europa	46%	41%	41%	42%	41%	40%	44%	42%
Eksport (fob, mld USD)								
Świat	3 661	3 651	4 168	4 968	5 170	5 340	5 455	5 847
UE ^a	1 562	1 451	1 656	2 021	2 093	2 090	2 119	2 133
Udział krajów UE w światowym eksporcie	42,6%	40%	40%	40,7%	40,5%	39,1%	39%	37,2%
EFTA ^b	98	92	102	121	126	122	126	120
RMB	613	563	669	823	844	839	896	858
Udział krajów RMB w światowym eksporcie	17,3%	15,5%	16%	16,6%	16,3%	16%	16,4%	15%
Bałtyk Płn-Zach. ^c	558	502	585	717	732	721	785	749
Bałtyk Wsch. ^d	55	61	84	106	112	118	111	109
Europa	47%	44%	44%	45%	45%	44%	43%	40%

^aUE = "15";

^bEFTA: Szwajcaria, Norwegia, Islandia;

^cBałtyk płn-zach.: Dania, Niemcy, Norwegia, Finlandia, Szwecja;

^dBałtyk wsch.: Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Rosja.

Źródło: „IMF Direction of Trade Statistics”, June 2000.

W tej sytuacji istniejące głębokie, większe niż wewnątrz UE różnice ekonomiczne między krajami bałtyckimi przy malejących różnicach politycznych (sytuację polityczną w Rosji, mimo zapoczątkowanych po kryzysie w 1998 r. pozytywnych zmian, nadal trudno jednoznacznie ocenić), powodują parakomplementarność w RMB. Dynamicznie rozwijającą się częścią bałtyckiej przestrzeni ekonomicznej stały się kraje Bałtyku Wschodniego. To właśnie bardzo wysokie stopy wzrostu importu w pierwszym okresie transformacji systemowej tych krajów spowodowały, że średnioroczne zmiany procentowe handlu bałtyckiego krajów RMB są nadal wyższe niż odpowiednie średnie dla światowego eksportu i importu.

Znamienną cechą ogólnie handlu między krajami bałtyckimi jest szybkość, z jaką odbudowują one wzajemne relacje handlowe i ekonomiczne, oraz wzrost, średniorocznie o 30% w okresie 1993-1999, obrotów towarowych w RMB (mimo załamań koniunktury w tym czasie).

Handel bałtycki był i jest zdominowany przez Niemcy: dla większości państw RMB Niemcy są najważniejszym rynkiem eksportowym, podczas gdy główni europejscy partnerzy handlowi Niemiec są poza regionem Bałtyku. Różny jest stopień uzależnienia krajów RMB od rynku niemieckiego (tab. 2) mierzony eksportem do Niemiec w proporcji do ogólnego eksportu poszczególnych państw bałtyckich. Największy był w 1997 r. dla Polski (31%) i dla Danii (26%); relatywnie duży dla bałtyckich republik: Łotwy 14%, Litwy 13,1%, Estonii 8,2%; aż 9,2% eksportu Rosji kierowano do Niemiec. Zrozumiałe ze względu m.in. na komplementarność były związki Norwegii (10,5% globalnego eksportu), Finlandii (11%) i Szwecji (11%) z Niemcami.

Tabela 2. Struktura geograficzna eksportu krajów RMB (% ich globalnego eksportu) w roku 1997

Kraj	N	Dk	No	S	F	R	E	Ł	L	PL
Niemcy (N)	X	1,7	0,8	2,3	0,9	2	0,1	0,1	0,2	2,3
Dania (Dk)	26	x	7,5	14	3	2,2	0,3	0,2	0,6	2,2
Norwegia (No)	10,5	5	x	8,7	3	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1
Szwecja (S)	11	7	9	x	5,3	1,1	0,4	0,2	0,2	1,6
Finlandia (F)	11	3	3	10	x	7	3,1	0,6	0,4	1,7
Rosja (R)	9,2	0,2	0,2	1,1	3,2	x	0,4	1,1	1,1	3
Estonia (E)	8,5	5,5	1,2	10	14,5	9,5	x	7,7	5,5	1,3
Łotwa (Ł)	14	4	0,6	8,3	1	11	4,2	x	6	1,2
Litwa (L)	13,1	3	0,6	2,2	1	15,6	3,4	11	x	3
Polska (PL)	31	3,3	0,9	2,7	2	6	0,3	0,3	1,3	x

Źródło: Obliczenia własne na podstawie IMF Directions of Trade Statistics Yearbook 1997

Mały jest za to eksport Niemiec do krajów RMB; jak również do Norwegii. W strukturze geograficznej handlu bałtyckiego zwraca uwagę duże zdywersyfikowanie, od kilku do kilkunastu procent, eksportu dwu najmniejszych krajów RMB: Estonii i Danii, oraz Litwy i Łotwy.

Rozpad ZSRR nie spowodował, co charakterystyczne, zerwania związków gospodarczych, a zwłaszcza handlowych między Rosją i republikami bałtyckimi b. ZSRR. Zależność handlowa od Rosji i Niemiec jest nadal ważna dla Litwy (15,6% eksportu do Rosji, do Niemiec – 13,1%) i Łotwy (11% do Rosji, 14% do Niemiec). Nowe wzajemne relacje handlowe w eksporcie Litwa – Łotwa – Estonia, związane z powstaniem Bałtyckiej Strefy Wolnego Handlu łączącej te trzy państwa, są bardziej hipoteczne: wzajemnie konkurencyjne struktury produkcji i ofert eksportowych, stały się już realnym ograniczeniem większego poszerzenia ich handlu wzajemnego. Należy jednak oczekiwać, że w miarę postępowania zmian strukturalnych oraz wzrostu wartości bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) gospodarki tych krajów zwiększą swą komplementarność wzajemną, co będzie stymulowało ich wymianę.

Mimo proporcjonalnie małego – z punktu widzenia integracji Niemiec z europejską gospodarką – powiązania tego kraju z RMB zależność pozostałych krajów bałtyckich od niemieckiej gospodarki jest odwrotnie proporcjonalna do udziału gospodarki Niemiec w tym regionie. W przypadku Niemiec ich relacje względne nie odzwierciedlają skomplikowanych współzależności i interakcji: coroczne bezwzględne przyrosty obrotów handlowych z krajami bałtyckimi oraz aktywne uczestnictwo Niemiec bezpośrednio w inicjatywach budujących RMB i pośrednie, poprzez Unię Europejską, potwierdzają zainteresowanie tym regionem Europy. To ważny aspekt w kontekście północno-wschodniego rozszerzenia Unii i europejskiego bezpieczeństwa. Dziś wschodnią granicą Unii jest granica polsko-niemiecka, czyli granica dwu państw bałtyckich; podobnie jak granica fińsko-rosyjska.

Kolejnym ważnym partnerem gospodarczym krajów bałtyckich była i jest w latach 90. Szwecja. Decyduje o tym wielkość obrotów handlowych globalnie, ich stabilność i dynamika systematycznego wzrostu po stronie eksportu i importu. Fakt, że tylko nieco ponad 30% szwedzkiego eksportu i ponad 40% importu pozostaje w RMB, a około 60% znajduje nabywców poza tym regionem, wskazuje, że odbiorcami są kraje na co najmniej równym szwedzkiemu poziomie rozwoju gospodarczego w Unii Europejskiej (poza Bałtykiem) oraz USA, których gospodarki są komplementarne wobec szwedzkiej. Również struktura geograficzna 30% szwedzkiego eksportu w RMB wskazuje na orientację niemiecko-skan-dynawską, z pewnym przesunięciem, po roku 1995 w rejon wschodniego Bałtyku. Import szwedzki jest w ponad 40% bałtycki, co w dużym stopniu związane jest z koniecznością sprowadzania surowców z krajów bałtyckich. Silna pozycja handlowa, kapitałowa i technologiczna, gospodarcza i polityczna Szwecji, jej bałtyc-

ka aktywność w inicjatywach integrujących (na szczęblu premierów, rządów, ministrów) przy silnych tradycyjnych powiązaniach nordyckich i centrycznej ostatnio orientacji oraz przy bardzo silnych gospodarczych powiązaniach kontynentalnych Niemiec pozwala przewidywać, że to właśnie Szwecja stanie się centrum północnego regionu Unii Europejskiej. Ofensywna, dynamiczna i efektywna promocja Szwecji, przełamująca skutecznie stereotyp myślenia o nordyckim izolacjonizmie, dobrze służy bałtyckiemu zbliżeniu gospodarek i społeczeństw, a przede wszystkim szwedzkiemu biznesowi – w Szwecji i poza nią.

Z rozwiniętych państw Bałtyku zachodniego Dania i Finlandia są bardziej niż pozostałe zorientowane na handel bałtycki, co wyraża się stabilnym w całej dekadzie 45 i 40-procentowym udziałem w ich handlu globalnym, odpowiednio. Rozpad ZSRR z racji tradycyjnych związków gospodarczych Finlandii z tym najbliższym sąsiadem i prawie równoległy kryzys światowy, skutkowały w roku 1993 gwałtownym, krótkookresowym spadkiem wartości jej eksportu i importu, choć w skali fińskiego handlu bałtyckiego były to zaledwie 2% – 4%. Od roku 1994 nastąpiło przesunięcie fińskiego handlu do/z republik bałtyckich, liberalizujących dostęp do swoich rynków i liberalizujących swe wzajemne stosunki handlowe. Najważniejszym katalizatorem tych zmian był rozwój gospodarczy Litwy, Łotwy i Estonii, przekładający się na zwiększony popyt zewnętrzny. Bałtycki eksport Finlandii stanowił w latach 1992–1999 ok. 40% jej całkowitego eksportu; import był relatywnie wyższy: między 44% a 45%.

Szczególnie interesującym krajem z punktu widzenia rozwoju bałtyckich związków handlowych i gospodarczych jest Dania. Ten relatywnie niewielki półwysep z otaczającymi go wyspami, oddzielający Bałtyk od Morza Północnego, do niedawna bez własnych zasobów naturalnych (dziś ropa i gaz wydobywane z Morza Północnego koło Esbjerg i eksportowane z portu Frederica na Bałtyku), perfekcyjnie wykorzystuje rentę pomostowego wobec państw bałtyckich położenia geograficznego (Kopenhaga jest największym, nowoczesnym, rozbudowującym się centrum tranzytowym transportu lotniczego dla krajów RMB, a 15.08.1999 r. most, włączony do ekonomicznej eksploatacji w lipcu 2000 r., połączył Skandynawię z kontynentem przez Jutlandię). Ofensywne i skuteczne zarządzanie najważniejszym dziś kapitałem – kapitałem ludzkim, również w ekspansji zewnętrznej, dało temu państwu pozycję lidera w handlu i bezpośrednich inwestycjach zagranicznych w państwach Bałtyku Wschodniego w momencie rozpoczynania tam transformacji systemowej. Warto podkreślenia jest stabilny, stosunkowo duży udział handlu intraregionalnego w globalnym handlu Danii, wyjątkowo symetryczny po stronie eksportu 45% – 46% i importu 45%, w okresie lat 90. Konsekwencje handlowe rozszerzenia UE w roku 1995 o m. in., Szwecję i Finlandię, a także przedycję Finlandii uzewnętrznia tabela 3.

Dynamika obrotów handlowych między Polską i pozostałymi krajami bałtyckimi w latach 90. odwzorowuje rozwój handlu bałtyckiego, jednakże statystyki

wskazują na pewną, odmienną, ważną prawidłowość: tempo przyrostu udziału eksportu Polski w bałtyckim handlu krajów RMB wyprzedza mniej dynamiczny wzrost po stronie importu. Udział Polski w bałtyckim handlu zagranicznym innych krajów bałtyckich ma tendencję rosnącą, co jest niewątpliwie dowodem pogłębiania się wzajemnych związków ekonomicznych. Najdynamiczniej rósł polski eksport do Estonii (o 300%), na Łotwę (87%) i Litwę (245%) w połowie lat 90., co koresponduje z okresem otwierania się tych państw, jednakże w wartościach bezwzględnych są to wielkości umiarkowane. Odwrotne relacje charakteryzują wymianę polsko – niemiecką w omawianym okresie: procentowe udziały w niemieckim eksporcie do Polski wzrosły z 15% (r. 1992) do 22% (w r. 1998), natomiast import niemiecki z Polski wzrósł w tym okresie z 14,3% do 17%. W wartościach absolutnych były to wielokrotności obrotów handlowych z krajami Bałtyckiej Strefy Wolnego Handlu.

Z grupy pozostałych państw RMB największy udział handlu bałtyckiego w ich handlu globalnym miała Estonia zarówno w eksporcie: 78%–82% w latach 1992–1999, jak i – mimo znacznego spadku z 95% w roku 1992 do 81% w roku 1999 – w imporcie. Podobne bałtyckie relacje reprezentuje handel Łotwy i Litwy. Są to państwa najbardziej uzależnione od regionalnego handlu z sąsiadami bałtyckimi. Ich otwarcie na świat oznacza na razie wzmocnienie handlowych i inwestycyjnych struktur intraregionalnych. Jednak coraz bardziej dynamiczna globalizacja gospodarki światowej swym zasięgiem obejmuje też transformujące się państwa wschodniego Bałtyku, z wysoką stopą wzrostu PKB. Dalszy wzrost gospodarczy regionu może być inspirowany globalizacją biznesu poprzez „most” republik bałtyckich do Białorusi, Ukrainy, Kazachstanu, z którymi związki gospodarcze Litwy, Łotwy, Estonii nadal są silne i efektywnie wykorzystywane przez korporacje transnarodowe.

Charakterystyczna dla wewnątrzbałtyckiego handlu w latach 90., w zasadzie we wszystkich krajach RMB, jest następująca zależność: im większa bezwzględna wartość eksportu/importu, tym względny udział w obrotach bałtyckich jest mniejszy. Ta tendencja najpełniej, bardzo wyraźnie i stabilnie, proporcjonalnie po stronie importu i eksportu występowała w odniesieniu do Estonii, Litwy, Łotwy, szczególnie intensywnie w pierwszych latach transformacji.

Najbardziej zrównoważoną koncentryczną lokalizację geograficzną w handlu bałtyckim mają Polska, Niemcy, Szwecja, obejmujące centralną część RMB.

Analiza skupień (*cluster analysis*) zastosowana w badaniu struktury powiązań handlowych między krajami bałtyckimi i ich zmian w latach 90. nie odpowiada jednoznacznie na pytanie o obecny stopień (stadium) zintegrowania handlowego bałtyckiego obszaru gospodarczego.³

W imporcie ten udział dla krajów RMB był równy średniej europejskiej. Wśród bałtyckich krajów transformacji systemowej tylko Estonia i Polska osiągnęły prawie średnioeuropejski poziom w grupie maszyny i sprzęt transportowy: w eks-

porcie ok. 84% i w imporcie ok. 75%. Porównanie udziału relacji w eksporcie i imporcie wszystkich krajów bałtyckich pośrednio odzwierciedla głębokie nadal różnice między krajami zachodniego i południowo-wschodniego Bałtyku (rozwój, efektywność wykorzystania czynników produkcji i *human resources*, co determinuje strukturę produkcji i możliwości eksportowe, jak również popyt zewnętrzny. Interesującą cechą struktury towarowej duńskiego eksportu jest relatywnie wysoki udział eksportu przetworzonej żywności – ok. 25% i „tylko” ok. 61% towarów w grupach SITC 5 – 8 w globalnym eksporcie. Struktura towarowa eksportu krajów Bałtyku Zachodniego do krajów Bałtyku Wschodniego odzwierciedla skalę przewag komparatywnych branż kapitałowo- i technologicznie chłonnych; to uzasadnia specjalizację tych pierwszych i dodatnie bilanse handlowe. Grupy towarowe dominujące w eksporcie krajów Bałtyku Wschodniego do Bałtyku Zachodniego są czaso-, praco- i surowcochłonne; to ilustruje przewagi komparatywne i kierunki specjalizacji krajów transformacji. Wyraźne różnice w strukturze towarowej importu i eksportu wymienionych krajów dowodzą nadal ograniczonej komplementarności handlu i struktur gospodarek krajów bałtyckich; zmiany następują relatywnie wolno. Salda bilansów handlowych krajów bałtyckich w latach 90. w wielkościach absolutnych przedstawia tabela 4: w ujęciu globalnym (eksport – import), i w relacjach z pozostałymi krajami bałtyckimi (eksport bałtycki – import bałtycki). Z danych zawartych w tabeli 4 wynika wyraźny podział krajów RMB na dwie grupy: kraje Bałtyku Zachodniego, charakteryzujące się systematycznym, a od roku 1994 nawet skokowym wzrostem dodatniego salda globalnego, oraz kraje Bałtyku Wschodniego, które odnotowały (wyjątkiem jest Rosja) globalny ujemny bilans handlowy, zaś jego wartości absolutne i względne szybko się zwiększały. W wyrażeniu absolutnym największa i najszybciej rosnąca była nadwyżka importu (globalnie i w skali bałtyckiej) nad eksportem w polskim handlu zagranicznym.

W relacjach bałtyckich sald handlowych krajów Bałtyku Wschodniego korelacja jest dodatnia: pogłębianiu deficytów globalnych odpowiada proporcjonalnie rosnący deficyt bałtycki: rosnąca, chociaż w poszczególnych krajach zróżnicowana nadwyżka importu nad eksportem. Natomiast w krajach Bałtyku Zachodniego sytuacja odwzorowuje specyfikę budowy lub reaktywowania gospodarczych związków bałtyckich, recesję lat 1992–1993, skutki rozpadu b. ZSRR, powstanie nowych republik bałtyckich. Stąd m. in. relatywnie stabilne bałtyckie saldo Danii, systematyczny wzrost z niskiego poziomu w roku 1992 salda Finlandii, ujemny w latach 1992–1994 bałtycki bilans Niemiec i pogłębiający się bałtycki deficyt Norwegii, pozostający w głębokiej dysproporcji do wysokiej globalnej nadwyżki eksportu nad importem. Duże dysproporcje między eksportem i importem występujące w niektórych bilateralnych relacjach handlowych krajów bałtyckich ostatecznie mogą też zniekształcać ich bilanse handlowe. I tak np. średnioroczny przyrost eksportu Estonii do Danii w latach 1993–1997 wynosił 241%, a estońskiego importu z Danii 148%.

Porównanie liczb absolutnych (por. tab. 4) charakteryzujących bilanse handlowe krajów RMB prezentuje ogólną i wstępną informację o istniejącym stanie rzeczy. Udział eksportu w saldzie handlu zagranicznego w pełniejszy sposób ilustruje skalę zjawiska naruszenia równowagi bilansu handlowego w krajach bałtyckich w ujęciu globalnym i regionalnym (między krajami RMB), oraz kierunki ewolucji tych relacji w latach 90.

Tabela 4. Bilans handlowy krajów RMB w latach 90. (w mln USD)

Kraj	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Niemcy							
Saldo ogółem	21 488	34 502	48 732	65 340	68 457	69 900	62 810
w tym bałtyckie	-3 511	-1 313	-2 715	11 672	452	4 512	8 097
Szwecja							
Saldo ogółem	6 607	7 617	9 548	15 030	17 888	17 243	16 317
w tym bałtyckie	273	742	660	-71	581	1 257	2 125
Dania							
Saldo ogółem	5 689	6 408	6 156	5 263	6 178	- 780	2 076
w tym bałtyckie	2 337	2 929	2 479	1 899	3 054	2 463	1 001
Finlandia							
Saldo ogółem	1 074	5 389	6 445	11 456	9 170	9 532	10 740
w tym bałtyckie	186	968	1 815	2 758	2 440	2 515	2 972
Norwegia							
Saldo ogółem	9 238	8 116	7 283	8 540	14 724	12 240	- 3 452
w tym bałtyckie	327	-229	-909	-1 298	-1 038	- 1 678	- 2 556
Rosja							
Saldo ogółem	5 009	17 296	24 478	31 196	38 120	19 749	15 222
w tym bałtyckie	-39	2 410	1 936	1 489	6 145	3 308	3 283
Polska							
Saldo ogółem	-2 018	-4 691	-4 330	-6 155	-12 697	-19 556	-18 830
w tym bałtyckie	-623	-1 907	-1 207	-3 594	-2 070	- 6 114	- 4 013
Litwa							
Saldo ogółem	79	-145	-560	-942	-1 124	- 1 784	- 2 072
w tym bałtyckie	42	-384	-550	-901	-923	- 1 951	- 1 436
Łotwa							
Saldo ogółem	46	80	-202	-362	-677	- 935	- 1 244
w tym bałtyckie	5	-57	-228	-326	-592	- 687	- 861
Estonia							
Saldo ogółem	-83	-91	-361	-487	-1 116	- 1 449	- 1 489
w tym bałtyckie	-142	-42	-209	-509	-686	- 1 269	- 571

Źródło: IMF Direction of International Statistical Trade Yearbook 1999.

Udział salda w wartości eksportu krajów RMB mierzony wyliczonym ilorazem wartości salda bilansu handlowego podzielonego przez wartość eksportu (tabela 5) w ujęciu globalnym dla poszczególnych krajów Bałtyku Zachodniego wykazuje tendencję rosnącą: umiarkowanie dla Niemiec, Danii, Szwecji, jednak zdecydowanie poniżej dopuszczalnej normy (uzysk eksportowy do zadłużenia wobec zagranicy); zaś dla Finlandii i Norwegii powyżej normy. W relacjach bałtyckich dla Danii i Finlandii wartości ilorazów kilkakrotnie przewyższają odpowiednie wskaźniki obliczone dla Niemiec i Szwecji.

Odmienne tendencje wykazują dramatycznie szybko rosnące ujemne (poza Rosją) wskaźniki udziału wartości salda w wartości eksportu krajów transformacji Bałtyku Wschodniego. Charakterystyczne, że w relacjach bałtyckich skala naruszenia równowagi jest, zwłaszcza dla republik bałtyckich, zdecydowanie wyższa w porównaniu z ich relacjami globalnymi; odwrotnie niż w krajach Bałtyku Zachodniego.

Jedną z charakterystycznych cech rozwoju gospodarczego krajów Bałtyku Wschodniego w efekcie ich reintegracji z gospodarką światową jest rosnący stale udział handlu zagranicznego w PKB; w roku 1997 ten wskaźnik mierzony ilorazem sumy eksportu i importu do PKB w procentach był następujący: Polska – 47,5%, Łotwa – 85,2%, Litwa – 105%, Estonia – 142%; Rosja – tylko 33%.

Tabela 5. Udział eksportu w saldzie handlu zagranicznego krajów RMB w latach 90.

Kraj	Saldo globalne: eksport bałtycki	Saldo bałtyckie: eksport globalny	Lata	Kraj	Saldo globalne: eksport bałtycki	Saldo bałtyckie: eksport globalny
Niemcy	0,05	-0,12	1992	Polska	0,15	-0,08
	0,09	-0,04	1993		-0,33	-0,27
	0,12	-0,07	1994		-0,25	0,14
	0,13	0,24	1995		-0,027	0,37
	0,13	0,08	1996		-0,52	0,18
	0,14	0,08	1997		-0,86	0,52
	0,11	0,14	1998		-0,66	-0,27
Szwecja	0,12	0,01	1992	Rosja	0,12	0,03
	0,15	0,04	1993		0,39	0,25
	0,16	0,02	1994		0,38	0,16
	0,19	0,02	1995		0,40	0,11
	0,21	0,02	1996		0,46	0,39
	0,21	0,04	1997		0,22	0,21
	0,19	0,07	1998		0,20	0,11

Dania	0,15	0,14	1992	Litwa	0,11	0,11
	0,17	0,19	1993		-0,12	0,73
	0,15	0,14	1994		-0,27	-0,43
	0,11	0,08	1995		-0,34	-0,60
	0,13	0,14	1996		-0,34	-0,48
	-0,02	0,11	1997		-0,46	-1,40
	0,04	0,04	1998		-0,56	-0,71
Finlandia	0,04	0,02	1992	Łotwa	0,06	0,01
	0,23	0,11	1993		0,07	-0,10
	0,22	0,16	1994		-0,20	-0,38
	0,29	0,18	1995		-0,28	-0,38
	0,24	0,16	1996		-0,47	-0,66
	0,24	0,16	1997		-0,56	-0,66
	0,20	0,17	1998		-0,69	-0,79
Norwegia	0,26	0,03	1992	Estonia	-0,23	-0,51
	0,26	-0,02	1993		-0,11	-0,07
	0,21	-0,10	1994		-0,28	-0,20
	0,31	-0,10	1995		-0,26	-0,36
	0,30	-0,07	1996		-0,54	-0,45
	0,25	-0,12	1997		-0,51	-0,74
	-0,20	-0,27	1998		-0,47	-0,23

Źródło: Obliczenia własne na podstawie IMF Direction of International Statistical Trade 1998.

Wzrost zależności od handlu zagranicznego, szczególnie w krajach Bałtyku wschodniego cechowała jednak wyraźna asymetria: szybciej rosło uzależnienie gospodarki od importu (por. tab. 4); tę dynamiczną penetrację importu intensyfikował coraz aktywniejszy w handlu zagranicznym sektor prywatny.

Jedną z miar wymienionej wyżej asymetrii jest iloraz eksportu/importu, tzw. stopień pokrycia importu eksportem, przedstawiony w tabeli 6. Mierniki w niej zebrane jednoznacznie wskazują na malejący systematycznie w stosunku do importu względny udział eksportu w handlu zagranicznym wszystkich poza Rosją krajów Bałtyku Wschodniego. Diametralnie różne są relacje globalne i bałtyckie dotyczące współzależności import-eksport w krajach Bałtyku Zachodniego i dowodzą w sposób oczywisty rosnącej dominacji eksportu w stosunku do importu. Analizą porównawczą łącznie uzupełniających się wzajemnie tabel 4, 5, 6 wyczerpująco charakteryzuje geografie i skalę zjawiska trwałej nierównowagi bilansu handlowego krajów Bałtyku Wschodniego w okresie lat 1992–1997. Nie-

równowaga ta jest efektem narastającej rozpiętości między dynamiką eksportu i importu. Narastający deficyt wynika z wolniejszego (i/lub niedostatecznego) wzrostu eksportu przy szybszym (i/lub nadmiernym)⁴ wzroście importu, co generalnie niekorzystnie wpływa na dynamikę wzrostu gospodarczego w krótkim okresie. Równocześnie występująca nierównowaga w relacjach bilateralnych jest też rezultatem asymetrii ilościowej, która jest nadal pochodną różnic w poziomach rozwoju gospodarczego: znaczenie i udział krajów Bałtyku Zachodniego w obrotach krajów Bałtyku Wschodniego było i jest wielokrotnie większe niż w relacjach odwrotnych.

Struktura bilansu handlowego krajów RMB odzwierciedla jednoznacznie bardzo wolno się zmieniającą strukturę towarową obrotów wzajemnych. Można wyodrębnić grupy towarów dominujących w eksporcie krajów Bałtyku Zachodniego, dla których bilans w handlu z krajami Bałtyku Wschodniego jest pozytywny, z pogłębiającą się ich przewagą (kapitałochłonne, technologicznie intensywne), co dowodzi przewag komparatywnych w tych branżach i co odpowiednio skutkuje w *terms of trade*. Zaprezentowane dane ilustrują umacnianie się tendencji do wzrostu eksportu tych grup towarowych, co świadczy o dość stabilnym modelu specjalizacji tych krajów, a w konsekwencji o ich miejscu w międzynarodowym podziale pracy.

Tabela 6. Stopień pokrycia importu eksportem krajów RMB w latach 90. (w %)

Kraje	Globalny import: globalny eksport	Bałtycki import: bałtycki eksport	Lata	Kraje	Globalny import: globalny eksport	Bałtycki import: bałtycki eksport
Niemcy	105	90	1992	Polska	114	99
	110	96	1993		162	120
	113	93	1994		167	112
	137	133	1995		167	112
	115	100	1996		188	164
	116	101	1997		129	127
	113	117	1998		124	108
Szwecja	114	105	1992	Rosja	87	92
	119	104	1993		75	78
	118	104	1994		80	97
	123	99	1995		79	72
	126	103	1996		66	84
	128	103	1997		54	65
	123	108	1998		60	78

Dania	118	121	1992	Litwa	112	112
	124	123	1993		88	57
	118	113	1994		78	69
	111	110	1995		74	62
	117	127	1996		74	67
	98	112	1997		68	41
	104	105	1998		64	58
Finlandia	104	102	1992	Łotwa	106	98
	130	112	1993		108	90
	128	118	1994		79	72
	140	121	1995		86	72
	131	118	1996		67	60
	132	119	1997		64	60
	134	100	1998		59	55
Norwegia	134	100	1992	Estonia	81	66
	134	97	1993		90	93
	125	92	1994		78	82
	128	91	1995		79	73
	144	93	1996		65	69
	138	86	1997		66	57
	109	83	1998		67	81

Źródło: Jak w tabeli 5.

Grupy towarowe, które przeważają w eksporcie krajów Bałtyku Wschodniego, co skutkuje dodatnim saldem w handlu z krajami Bałtyku Zachodniego, to najogólniej towary pracochłonne, surowcchołonne, czasochłonne, co określa dziedziny dające obecnie przewagi komparatywne i kierunki specjalizacji tych krajów.

Analiza wskaźników komplementarności struktur towarowych eksportu krajów Bałtyku Wschodniego do krajów Bałtyku Zachodniego w latach 90. wskazuje, że znacznie różniły się one od struktur towarowych ich importu z zachodniej części RMB. Niska komplementarność tych struktur oznacza, że struktury eksportu krajów Bałtyku Zachodniego były bardziej dopasowane do struktury popytu importowego bałtyckich krajów w okresie transformacji. Tempo tych dopasowań struktur eksportu z zachodu Bałtyku do struktur popytu importowego jego części wschodniej było wyższe niż tempo dopasowań struktury podaży eksportowej krajów Bałtyku Wschodniego. Uwzględniając kształtowanie się wskaźników komplementarności struktur handlu bałtyckiego przy wyjaśnianiu przyczyn nierównowagi bilansu handlowego można, mając na uwadze zmiany

w strukturze towarowej obrotów wzajemnych, postawić tezę, że kraje Bałtyku Wschodniego powoli zbliżają się do wymogów strukturalnych UE (krajów Bałtyku Zachodniego).

Warunki poprawy bilansu handlowego krajów Bałtyku Wschodniego wynikają głównie z długotrwałego, globalnego liberalizowania handlu przemysłowego WTO i liberalizacji paneuropejskiej (UE, EFTA, CEFTA, BFTA). Proces ten przebiega na zasadzie wzajemności, ale liberalizacja podnosi rangę konkurencyjności towarów, które pozbawione barier ochronnych muszą bronić się same. Generalnie, konkurencyjność towarów eksportowanych przez kraje Bałtyku Wschodniego, mimo pewnego postępu, nie jest wysoka, co wynika z istniejącej nadal luki technologiczno-ekonomicznej. Ogólnie, od tempa i skuteczności zmniejszania tej luki zależy będzie poprawa konkurencyjności towarów w eksporcie i poprawa bilansu handlowego. Jednak, nie negując znaczenia zewnętrznych czynników, trzeba stwierdzić, że konkurencyjność towarów będzie zależała od tempa przemian wewnętrznych w tych krajach, tj. transformacji systemowej i restrukturyzacji gospodarczej.

Przypisy

- ¹ A.B. Kisiel-Łowczyk, *Bałtycka integracja ekonomiczna. Stan i perspektywy do 2010 r.*, PWE, Warszawa 2000.
- ² K. Żukrowska, *Konkurencyjność systemowa w procesie transformacji. Przykład Polski*, w: *Konkurencyjność gospodarki Polski w dobie integracji z Unią Europejską i globalizacji*, cz. II, SGH, Warszawa 2000, s. 173–191.
- ³ K. Peschel, *Perspectives of regional development around the Baltic Sea*, w: *„The Annals of Regional Science”* 1998, No 32; K. Peschel, *The Baltic Sea Region – an Economically Highly Integrated Area in Future?* referat na 5th Nordic-Baltic Conference in Regional Science. Global – Lokal Interplay in The Baltic Sea Region, Parnu, Estonia, October 1–4, 1998 oraz A.B. Kisiel-Łowczyk, J.W. Owsiański, S. Zadrozny, *Trade relation structures in Baltic Europe*, „*Argumenta Oeconomica*” November 1999, No 8, AE Wrocław.
- ⁴ Np. w Polsce nadmierny wzrost importu związany był z dużą skłonnością społeczeństwa do zakupu dóbr i usług na kredyt: rekordowy import samochodów osobowych (470 tys. sztuk w roku 1997) i innych dóbr konsumpcyjnych trwałego użytku.